

Sexuální pedagogika v systému pedagogických věd

Vladimír Täubner

Všeobecně je známé, že pedagogická a společenská praxe předbíhá pedagogickou teorii. Málokterá praxe však předběhla teorii takovým způsobem jako společenská praxe dětí a mládeže, která se odvíjí od sexuálního chování.

Předlistopadové školní systémy a školská politika reagovaly na jevy související se změnami sexuálního chování dětí a mládeže celou řadou usnesení a vládních výnosů. Prakticky již v r. 1966 výnosem č. 71 byl vydán pokyn k výchově k uvědomělému rodičovství na základních školách. Přesto pedagogická teorie, byť pod ideologickým stranickým vlivem, na výzvy praxe a výnosy nereagovala. Byli to především lékaři (Hynie, Brtníková, Mellan, Ra- boch, Pondělíčková, Uzel, Zvěřina a další), kteří zahájili osvětovou činnost mezi školskou mládeží a učiteli. Byla tak zahájena etapa sexuální osvěty, kterou však nelze nazývat sexuální výchovou. Sexuální osvěta je nárazovitá, neplánovaná, nemá prostředky kontroly a ani hodnocení, konečně nemá ani konkrétní postupné či ideální cíle.

Odborná literatura z tohoto období je rovněž především literaturou medicínskou nebo sexuologickou. Celá řada statistických údajů i přes cenzuru ukazovala na výrazné problémy naší rodiny, manželství a mládeže, jako např. potratovost, rozvodovost, krizi v partnerských vztazích, atd. Ani přes tyto varující údaje pedagogická teorie adekvátně nezareagovala.

V západních státech se v tomto období již velmi razantně prosazuje v pedagogické vědě i praxi vědecká disciplína sexuální pedagogika (např. Eggers, P., Steinbacher, F., J., Kentler, H. Hopf a řada dalších). Snad právě proto, aby si naše prosovětsky orientovaná pedagogika nezadala, pedagogové reagují jen velmi opatrně a spíše kriticky. Praxe však zcela nezávisle na váhajících teorii vytvářela silný konfrontační tlak, který v současné době vrcholí a nelze jej dále v pedagogické teorii ignorovat. Neexistují fakta nezávislá na teorii. Proto pro sexuální výchovu, která v praxi často živelně probíhá, hledají učitelé teorii v sexuologii, v psychologii, v etice, filosofii, atd. Vzhledem k obrovské variabilitě pluralitního problému je nutné koncipovat dostatečně pružnou teorii, která dovolí praktickému pedagogovi také individuální a subjektivní pojetí sexuální výchovy.

Pokud pedagogika jako věda nebude do svého systému začleňovat nově vznikající disciplíny, které vyvolává v život aktuální praxe, bude dále ztrácet na své svébytnosti a na potencialitě v oslovování společenské praxe. Sexuální pedagogika je toho modelovým příkladem.

Nový přístup k informacím po roce 1989 dramaticky odkryl v pedago-

gické teorii zcela bílá místa, která běžná učitelská a vychovatelská praxe nedokáže adekvátně pedagogickým způsobem reflektovat.

Připusťme jen základní tezi, že sexualita je jedním ze základních zdrojů lidského štěstí a že je z větší části vychovatelná. Pak je zcela zřejmé, jak obrovský prostor před výchovou stojí. Fyziologické a obecně biologické potenciality v dítěti včetně komerčních a jiných sexuálně temperovaných sociálně kulturních vlivů jsou nesmírně silné vlivy, které se podílejí na formování osobností dětí a mládeže. Sexuální výchova musí kanalizovat vrozenost a vnější funkcionální vlivy tak, aby jedinec profitoval svým osobním štěstím v korespondenci s požadavky rozvoje společnosti.

Sexuální pedagogika jako teoretická pedagogická disciplína má tedy svůj zcela vyhraněný předmět bádání, tím je sexuální výchova.

Současná doba klade pedagogické teorii na celém světě zcela principiální postmodernisticky a skepticky koncipované otázky. Očekává pedagogicky optimistickou reflexi. Bohužel naše pedagogická teorie kladené otázky ignoruje. Dovolím si některé otázky položit tak, jak zazněly na sjezdu „Společnosti pro plánování rodiny a sexuální výchovu“ v r. 1993 v Pardubicích [7].

- *V roce 1990 na 100 sňatků v České republice připadalo 35 rozvodů. V jednom roce se rozvedlo asi 35 000 manželství, na které připadalo asi 45 000 závislých dětí (Wynyczuk, V. 1993, IN:[7]).*
- *V současné době je v pubertě asi 350 000 dětí. Do 15 let věku z těchto dětí jich bylo sexuálně zneužito na různé úrovni 15 000 až 25 000 (Wynyczuk, V. 1993, IN:[7]).*
- *Průměrný věk novomanželů v naší republice je 21 let u žen a 23 let u mužů. Např. každý desátý muž se u nás žení do 20 let, nejvýznamnějším faktickým motivem pro první sňatek našich manželství je těhotenství partnerky. Výrazný podíl na novomanželských párech mají manželství adolescentů. Ve vyspělých státech je průměrný věk ženy při prvním sňatku kolem 25 let a muže 28 let. Téměř 70% všech adolescentních manželství se u nás rozvede. (Täubner, V. 1993, IN:[7]).*
- *Celosvětová pandemie choroby AIDS se v naší republice prezentuje relativně nižším počtem evidovaných zasažených lidí, asi 200, odhadovaných infikovaných osob virem HIV je asi 2000. Způsob sexuálního chování naší mládeže dává tušit, že věkové kategorie, kterým je dnes 16–18 let, zasáhne silná vlna této choroby do 4–5 let. Např. ve Španělsku je v tomto roce (1994) 120 000 lidí infikovaných virem HIV. Tato nemoc již zdaleka není jen nemocí homosexuálů, ale především nemocí všech lidí. Lékaři svou*

osvětovou prací nejsou schopni pokrýt a vychovávat ohroženou populaci dětí (Zvěřina, J. 1993, IN:[7]).

- *Na 1000 žen ve věku 25–29 let připadá 80 interrupcí. Vdané ženy ve fertlím věku jsou typickými žadatelkami o interrupci. Řada adolescentních dívek chápe interrupci jako antikoncepci. V počtu interrupcí patříme na špičku Evropy. Na mezinárodních konferencích býváme zařazováni mezi zaostalé země postižené antikoncepčním analfabetismem. Naše žena je ohrožena nechtěným těhotenstvím téměř 25 let svého života. (Wyneczuk, V. 1993, IN:[7]).*

Uvádím jen nepatrný výčet otázek prokazatelné praxe. Je zajímavé, že náboženská pedagogika na současnou skutečnost reaguje svou pedagogickou teorií daleko rychleji a koncepčněji ve velmi kvalitních studiích (např. Dolista, J., 1994 [2]).

V zahraničí je situace vyrovnaná mezi náboženskými a nenáboženskými pedagogickým studii. Náboženská sexuální pedagogika je výrazně koncipovaná v eticko-filosofickém kontextu a na společenskou praxi reaguje dogmatickou idealistickou projekcí. Nejsem si jist, že osloví většinu učitelské a dětské populace. Přesto její progres je větší než u celé naší ostatní vědecko-teoretické pedagogické obce.

Sexuální pedagogika svým předmětem, sexuální výchovou, je zřejmě zcela samostatnou vědeckou disciplínou v rámci systému pedagogických věd. Tak tomu je ostatně i u většiny známých pedagogických věd i v zahraničí.

Někteří praktičtí pedagogové chápou sexuální pedagogiku zjednodušeně jako sexuální výchovu. Sexuální výchovu chápou jako subdisciplínu výchovy mravní. Takto chápaný problém se však vyznačuje nepřekonatelnými potížemi terminologickými. Výchova mravní prakticky nezná pojmový aparát, se kterým se operuje v sexuální výchově. Obsah, metody, cíle i prostředky sexuální výchovy zčásti korespondují s cíli výchovy mravní, ale v mnoha ohledech jdou mimo ně. Sexuální výchova chápaná jako prostá součást výchovy mravní nedovoluje ani rozvíjet sexuální pedagogiku jako svébytnou vědeckou pedagogickou teoretickou disciplínu na úrovni metodologické.

Současná školní praxe některých osvěcovaných učitelů, zvláště pod tlakem celostátních organizací, jako je např. „Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu“, „Nadace boje proti AIDS“, „Centrum národního zdraví“ apod., vytváří koncepci sexuální výchovy jako součást výchovy kognitivní či rozumové. Sexuální výchova je chápána jako integrovaná vyučovací disciplína. Zde se projevují jiné nedostatky, typické pro naši školu. Výchova je zaměřena na verbalismus, kde hlavním prostředkem je pamětní učení. Sexuální pedagogika by musela nutně takto chápanou sexuální výchovu koncipovat jako didaktickou disciplínu se všemi konzervativními atributy, jako

je např. hodnocení a klasifikace. Tím netvrdím, že by nemohla existovat vyučovací disciplína „Sexuální výchova“, tak jak na některých školách již existuje nebo jak běžně existuje i pod jinými názvy v zahraničním školství. Problém je v multidimenzionálním rozsahu této disciplíny, která zasahuje do velikého množství vědních oborů. Encyklopedické pojetí sexuální výchovy pak ovšem ztrácí svůj podstatný záměr — vedle kognitivní složky především výchovu kultivovaného sexuálního chování v nejširším slova smyslu.

Sexuální výchova je určena pro celoživotní subjektivní i společenskou praxi žáků. Nemá projektivně objektivní profesní charakter. Je i formativní cílevědomou a dlouhodobou činností při rozvoji osobnosti chovance. Tím nutně přesahuje pouhé chápání sexuální výchovy jako vyučovací disciplíny. Podobně lze do jisté míry chápat např. i tělesnou výchovu, estetickou atd. Sexuální pedagogika v pojetí disciplíny spíše didaktické je zjednodušená a není tak chápána ani v ostatních vyspělých zemích.

Sexuální pedagogika zřejmě musí existovat jako samostatná vědecká disciplína pedagogická. K tomu ji opravňuje právě specifičnost jejího předmětu bádání.

Na úrovni školní praxe předmět sexuální pedagogiky, sexuální výchova, má opravdu vyjádření jednak jako specificky chápána vyučovací disciplína, ale současně jako integrální součást obecného výchovného projektu chovance. Je tedy i nedílnou součástí výchovy v nejširším slova smyslu.

Základem teorie sexuální pedagogiky je úvaha o cíli sexuální výchovy. Cíl sexuální výchovy je logickým odrazem stavu rozvoje a potřeb společnosti, jeho historické etapy a samozřejmě subjektivních potřeb individuí. Závislost sexuální pedagogiky na filosofické koncepci je velmi diskutabilním problémem, tak jako je pluralismus pravdy. Současná světová sexuální pedagogika je představována především dvěma základními proudy, je to proud prezentovaný různě strukturovanými scientistickými pragmatickými koncepcemi a proud prezentovaný koncepcemi náboženskými (např. ve Švýcarsku — Zürich — pod názvem Religionsunterricht ind Lebenskunde [3]).

Dle našeho názoru (Täubner, V. 1993) [8], je nutné cíl sexuální výchovy chápat na třech základních úrovních: úroveň kognitivní a informativní, úroveň postojově emocionální a úroveň chování včetně výkonových a dovednostních návyků, apod. Jsme tedy jednoznačně nakloněni cíli, který je odůvodněn společenskou praxí a vědeckou reflexí praxe. Na vrcholu cíletvorného procesu zřejmě stojí kvalitní život v partnerství, kvalitní rodičovství a rodina včetně všech atributů, které souvisejí v nejširším slova smyslu se sexualitou a optimálním rozvojem konkrétní společnosti.

Samozřejmě sexuální pedagogika nemůže svůj cíl koncipovat maximalisticky, protože výše uvedené skutečnosti nejsou determinované a finalisované

jenom intencionálním výchovným působením. Jde tedy o určitou participaci na obecném lidském cíli (Hopf, A. 1985) [6]. Pedagogika a pedagog však jiný prostředek pro dosažení cíle než výchovu nemá, proto i když sexuální výchova nemůže být absolutně odpovědná za nejobecnější cíl (např. kvalitní partnerský a rodinný život), musí k tomuto cíli zásadně přispívat. Zde je nutné poznamenat, že naše pedagogika bude svůj dluh společnosti dlouho splácet.

Podmínky sexuální výchovy jsou ty skutečnosti, za kterých sexuální výchova probíhá. Patří sem tradičně známé podmínky biologické, psychologické a sociální, přičemž problém sexuální výchovy výrazně akcelerují měnící se podmínky sociální. Sexuální pedagogika tedy musí kooperovat se všemi vědami, které se těmito podmínkami zabývají. Opět musíme upozornit na skutečnost, že jsou to v současné době především sociální vědy, jako demografie, sociologie, sociální psychologie a sociální patologie, které sexuální pedagogiku nejvíce oslovují. Logicky sexuální pedagogika spolupracuje také se sexuologií, biologií člověka, atd.

Prostředky sexuální výchovy, které sexuální pedagogika používá, korespondují s prostředky obecné pedagogické teorie, přičemž se i zde vyčleňují prostředky pro obor specifické. Jde tedy o takové prostředky, jimiž je dosahován cíl. Víme, že hlavním prostředkem výchovy ve škole je vyučování, dodejme výchovné vyučování. Patří sem však specifické výchovně vzdělávací metody a organizační formy, které ostatní výchovy nepoužívají (viz. Täubner, V. 1992) [8]. Mezi prostředky materiální, kde velmi důležitou roli hrají prostředky názorné a mediální.

Poměr sexuální pedagogiky a sexuální výchovy je obdobný poměru pedagogiky a výchovy. Je to poměr teorie a praxe. Opět musím učinit kritickou poznámku, poměr pedagogické teorie a praxe v oblasti sexuální pedagogiky a sexuální výchovy v současné pedagogice dosud téměř neexistuje. Přesto je aplikována praxe sexuální výchovy včetně sexuální osvěty různými subjekty na různých úrovních. Teorie je však rozvíjena především sexuology a psychology. Bohužel této teorii chybí akcent pedagogický, takže pedagogickou veřejnost oslovuje jen zčásti kognitivně. Proto také, mimo jiné, panuje v našem školství bezkonceptnost a pedagogická anarchie.

Stejný problém tkví v osobnosti učitele, který v současné pedagogické praxi není vybaven ani vhodnými metodami a ani adekvátními výchovně vzdělávacími obsahy. To je zřejmý nedostatek vysokých škol vzdělávajících učitele.

Metody sexuální pedagogiky jsou v současném vědeckém výzkumu suplovány především metodami sociologickými a demografickými. Bohužel ne-

ní, až na výjimky, zkoumána samotná pedagogická praxe v oblasti sexuální výchovy.

Metodologie sexuální pedagogiky čerpá z obecné metodologie pedagogiky a současně, jak vyplývá z diskuse v zahraničí (např. Belschner, W., Heinicz, H. 1991) [2], sexuální pedagogika akceptuje i metodologii vědeckých disciplín sexuologie a psychologie.

Z řady šetření, která se parciálně u nás uskutečňují, vyplývá vysoký zájem učitelstva o danou problematiku, dokonce i ochotu po osobní výzkumné angažovanosti (Adamová, V. 1992) [1].

Závěrem svého sdělení bych rád upozornil na dlouhodobý nekvalifikovaný přístup ministerstva školství České republiky, které v osobách všech svých bývalých ministrů, problém sexuální výchovy chápe jako rozplývání sexuální výchovy dětí a mládeže v etické naivní liberálně koncipované socializaci nebo v nic neříkající a všeobjímající výchově rodinné.

Lidská sexualita patří a vždycky bude patřit k základním zdrojům lidského štěstí, je osou silných subjektivních prožitků a mohutných životních potencialit. Je schopna pedagogické kultivace i transformace prakticky od nejútlejšího věku. Proto také pedagogika musí do této lidské skutečnosti intervenovat na teoretické i praktické úrovni.

Literatura použitá ke sdělení:

- [1] Adamová, V.: Postoje učitelů k sexuální výchově. Pedagogická fakulta UK, Diplomová práce, Praha 1991.
- [2] Belschner, W., Heinicz, H.: Was meinen Jugendliche über Liebe und sexualität? Sonderheft 4/91, Universität Oldenburg, 1992.
- [3] Beeli, B.: Zehn Jahre Katechetische Arbeitsstelle für den Kanton Zürich. Zeitschrift für Religionsunterricht und Lebenskunde. Nr. 4, 1983.
- [4] Dolista, J.: Naděje vložena do manželství. (Teologicko-pastorální studie). Matice cyrilometodějská s. r. o., Olomouc 1994).
- [5] Eggers, P., Steinbacher, F.: Sexualpädagogik. Universität Oldenburg, 1985.
- [6] Hopf, A.: Theorie und Praxis der Sexualpädagogik. Universität Oldenburg, 1985.
- [7] Mitlöchner, M.: Sborník konference. Cíle a poslání sexuální výchovy v ČR. Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, Pardubice 1993.
- [8] Täubner, V.: Obsah metody výchovy k partnerství, manželství a rodičovství. Akademie JAK, Praha 1992.